

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	9/2	2015	91-106
----------------------------	-----	------	--------

PSEUDO ARISTOTELES'İN *OECONOMICA* ADLI YAPITININ 3. KİTABININ YORUMU VE ÇEVİRİSİ

Esra YALAZI*
Ceyda ÜSTÜNEL KEYİNCİ**

Öz

Bu çalışmada, M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen, yazarı Pseudo Aristoteles olduğu düşünülen üç kitaplık Oeconomica, yani Ev İdaresi Sanatı adlı yapıtın üçüncü kitabı incelenecektir. İncelediğimiz kitap karı-kocanın evlilik kurumu içerisinde izlemesi gereken bir takım ahlaki kuralları içerdiği için öğretici niteliktedir.

Çalışmada önce, Yunan düşüncesinde Ev idaresi Sanatı üzerine yazma geleneğinin kimlerle nasıl başladığı, ayrıca bu gelenek içerisinde Ksenophon'un (M.Ö. 430-355) taşıdığı önem vurgulanıp, Oeconomica'nın yazarının neden Pseudo Aristoteles olarak adlandırıldığına açıklık getirilecektir. Sonra, yapıtın kadın-erkek ilişkisine odaklanan genel bir özeti verilecektir. Böylece Oeconomica'da bu bağlamda aktarılan görüşlerin, bu yazma geleneği çerçevesinde yapıtlar verip evlilik üzerine düşüncelerine yer veren, Aristoteles ve Ksenophon'la hangi noktalarda benzeştiği, hangi noktalarda ise ayrıldığı vurgulanacaktır. Oeconomica'nın evlilik kurumunu düzenleyici bir takım kuralların verildiği üçüncü kitabının, kendisinden sonraki kuşaklar üzerinde bıraktığı etkiye değinilecektir.

* Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. eyalazi@yahoo.com

** Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. custunel@yahoo.com

Çalışmamızın sonuna, konumuza kaynak olan Pseudo Aristoteles'in üçüncü kitabının özgün dili Latince'den Türkçeye çevirisi ise söylediklerimizi desteklemek amacıyla eklenerek okuyucuya ilk kez sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pseudo Aristoteles, Oeconomica, Oikonomikos, Oeconomia, Oikos, Ev İdaresi.

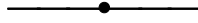
Abstract

An Interpretation and Translation of Pseudo Aristoteles Third Book of Oeconomica

This paper aims to examine the third book of Oeconomica, that is to say House Management, which is a work of three books written in 4th century BC by an author called Pseudo Aristotle. The third book that completely deals with the moral rules that man and wife should follow within the institution of marriage has become a manual for its readers.

In this paper firstly, the tradition of writing on the art of House Management and Xenophon's (430-355 BC) importance in this tradition is focused and the reason why its author is called Pseudo Aristotle is explained. Afterwards, a general summary of the work in terms of the relationship of man and wife is also given. In this way the views presented in Oeconomica will be compared with Aristotle and Xenophon who has produced works in this tradition to see where it converges and diverges with them. Then the impacts on the future generations of the third book of Oeconomica will be mentioned. At the end of the paper, the translation of Pseudo Aristotle's third book from original Latin to Turkish will be presented to the readers for the first time to support all we have said before.

Keywords: Pseudo Aristotle, Oeconomica, Oeconomicus, Economy, Oikos, House Management.

M.Ö 4. yy'da Yunan dünyasında yaşanan savaşların ardından, sosyo-ekonomik hayatta ortaya çıkan çalkantılar ve bunların toplumsal ve aile yaşamına yansıyan olumsuz etkileri, Yunan dünyasının kimi düşünürlerini devlet yönetimi üzerine derinlemesine düşünmeye itmiştir. "Yönetim Biçimi"nin ilkelerini belirleyerek, ona evrensel bir nitelik kazandırma

dürtüsüyle ortaya çıkan bu düşünce sistemi içinde Platon¹ ve Aristoteles² gibi düşünürler, devlet idaresi hakkında tezler ortaya atarken, genel anlamıyla idare biçiminin en önemli ve en küçük birimi olarak gördükleri *oikos*'tan³, yani “ev”den başlamayı uygun bulmuşlardır. Bu noktada ev idaresi ile devlet idaresi arasında paralellikler kuran bir düşünce yapısı ortaya çıkmıştır.⁴ Bu konu hakkındaki düşüncelerini paylaşan Ksenophon ise, konuya getirdiği bakış açısı ve ele alma yöntemi göz önüne alındığında (M.Ö.430-355) diğer düşünürlerden ayrılmaktadır.

Ksenophon da ev idaresini, devlet idaresinin bir parçası olarak görmesine karşın, sadece ev idaresine odaklanarak, tamamını iyi bir ev idaresinin ve idarecisinin nasıl olması gerektiği sorularına ayırdığı, *Oikonomikos (Ev İdaresi Üzerine)* adlı bir yapıt kaleme almıştır. Bu açıdan bakıldığında Platon ve Aristoteles'ten ayrılan düşünür, *Oikonomikos*'la ev idaresi sanatının tek başına bir bilim alanı (ἐπιστήμη) olarak görülüp görülemeyeceği sorusuna da yanıt aramıştır.⁵ Ksenophon'un bu yapıtı yazmasının ardında; Yunan, Pers ve Sparta dünyasıyla olan etkileşimini kamusal ve özel yaşamında edindiği tecrübeleriyle birleştirmiş olmasının payı vardır.⁶ Edindiği bu tecrübe, onu kuramsal yapıtlardan ziyade *Oikonomikos* gibi pratik el kitabı niteliğindeki çalışmalara itmiştir. *Oikonomikos*'un özgünlüğü sadece tek başına “ev idaresine” ayrılan yanılla değil, aynı zamanda evliliğin ev idaresindeki önemini ön plana çıkartarak, Yunan edebiyatında ilk kez kadın-erkek ilişkisinin ayrıntısıyla ele alındığı bir yapıt olmasından da kaynaklanmaktadır.⁷

¹ Pl., *Plt.*, 258e-259c; *Leg.*, 690a; *Alc.*, 133e.

² Arist., *Pol.*, I.1,2,3.

³ Yunancada ev ve aile anlamına gelen *oikos* (οἶκος) kelimesi dar anlamda içinde yaşanılan konut'a karşılık gelir, ancak geniş anlamda evin kendisinin yanı sıra evin de içinde bulunduğu tarımsal araziye, yaşayan bireyleri ve tüm çalışanları, sahip olunan hayvanları ve evin arazisi içinde üretilen tüm şeyleri kapsamaktadır (Pomeroy 1994: 31).

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Brock 2013: 25-43.

⁵ Xen., *Oec.*, I.2-4.

⁶ *Anabasis*, *Hellenika* ve *Kyropaideia* gibi eserleriyle/yapıtlarıyla tarihçi kimliği ön planda olan Ksenophon'un, Pers kralına karşı sefere çıkan Genç Kyros'un hizmetinde katıldığı Asya seferi ve Yunanistan'a dönüşünün hemen akabinde Sparta kralı Agesilaos'un hizmetinde bu kez Perslere karşı katıldığı sefer onun hayatına yön veren asıl olaylar olmuştur. Bu seferler yüzünden M.Ö.4.yy.'ın başlarında Atina'dan sürgün cezası almış, kamusal alandan uzaklaşarak Spartalıların himayesinde Skillus'da bir çiftlik kurmuştur. Buradaki çiftçilik yaşantısı ona günlük yaşam pratiğini kazandırmış ve yapıtlarının çoğunu da burada kaleme almıştır.

⁷ Ksenophon *Oikonomikos* adlı yapıtında, bir Atina beyefendisi olan Iskhomakhos ile genç karısı arasında geçen diyalogda evlilik ilişkisi içerisinde kadın-erkek ilişkisini tüm yönleriyle ele alır. Bk. *Oec.* VII-X

Ksenophon'un *Oikonomikos*'unun var olan en eski uyarlaması⁸ ise, Aristoteles'in (M.Ö.384-322) yapıtları arasında gösterilen *Oeconomica*'dır. Fakat bunun Aristoteles'in kendisine mi, yoksa onun bir öğrencisine mi ait olup olmadığı hakkında kesin bir düşünce birliği yoktur. Cicero'nun çağdaşı Philodemos (M.Ö. 1.yy.), Herculaneum papirüslerinde bulunan *Ev İdaresi Üzerine* (Περὶ οἰκονομίας) adlı çalışmasında (col. 7.38, 44; col. 27. 14.) söz konusu yapıtın Aristoteles'ten sonra Peripatetik okulun başına geçen (M.Ö.322) Theophrastos'a (M.Ö.371-287) ait olduğunu söylemektedir.⁹ Susemihl ise *Aristotelis Quae Feruntur Oeconomica* (Leipzig, 1887) adlı çalışmasında anılan yapıtın, bazı noktalarda Aristoteles'in öğretilerinden ayrılrsa da yazarının erken dönem Peripatetiklerden biri olduğunu iddia etmektedir.¹⁰ Diğer yandan başka bazı modern araştırmacılar da yapıtı, Theophrastos'un ya da Aristoteles'in bir öğrencisinin kaleme aldığını düşünmekte ve yapıtı M.Ö. 325 ile 275 arası bir zamana tarihlendirmektedir.¹¹ Bu belirsizlikten dolayı yazara "sahte" anlamına gelen *pseudo* sıfatı eklenmiş, yapıtı da Aristoteles'in çalışmaları arasında gösterilmiştir. Araştırmacıların *Oeconomica* hakkında vardığı ortak düşünce ise, yazarın yapıtı Ksenophon'un *Oikonomikos*'unun ve Aristoteles'in *Politika*'sının etkisinde kalarak kaleme aldığı yönündedir.¹²

Oeconomica'nın üç kitaptan oluşan birinci kitabında, öncelikle ev idaresi ile devlet idaresi karşılaştırılarak, ev idaresinin devletten önce gelen bir olgu olduğu saptanır. Böylece idare bilimi için temel birimin *oikos* olduğu ortaya konmuş olur (1343a14-16).¹³ Bu noktada Pseudo Aristoteles, Ksenophon'un izinden giderek, *oikonomikē*'yi (ev işleri sanatı) *politikē*'den (politika sanatı) ayrı incelenecek bir bilgi alanı olarak görür (1343a14-15). Bu nedenle ev idaresi sanatını incelemek için işe, evin bileşenlerinin ne olduğu sorusuyla başlar. Bu noktada Pseudo Aristoteles'in kaynağı, tıpkı Aristoteles'in *Politika*'sının birinci kitabında¹⁴ *oikos*'u incelerken de başvurduğu gibi, Hesiodos'tur.¹⁵ İnsanın doğası gereği, önce bir eve, bir

⁸ Laerteli Diogenes'ten öğrendiğimize göre (VI. 16.) Ksenophon'un çağdaşı Antisthenes'in de *Zafer Üzerine: Ev İdaresi İşleri* (περὶ νόμης οἰκονομικῆς) adlı bir çalışması vardır ancak bu yapıttan günümüze sadece adı kalmıştır (Pomeroy 1994: 213).

⁹ Pomeroy 1994: 68, n. 1.

¹⁰ Arist. *Oec.*, 323.

¹¹ Pomeroy 1994: 68, n. 2.

¹² a.g.e

¹³ krş. Arist. *Pol.*, 1252b10-14. Bu noktada Pseudo Aristoteles'in kaynağı Aristoteles'in *Politika*'sıdır. Aristoteles, *oikos*'un *polis*'i (kent devleti) oluşturan en küçük birim olduğuna inanır. *Oikos*'ların birleşmesiyle köyler, onların da birleşmesiyle *polis*, yani en geniş anlamıyla devlet meydana gelmiştir. Bk. Arist. *Pol.*, 1252b10-27.

¹⁴ krş. Arist. *Pol.*, 1250b10-12.

¹⁵ Hes. *Op.*, 405.

kadına ve toprağını sürececek bir hayvana ihtiyacı vardır. Zira doğaları gereği kadın erkeksiz, erkek de kadınsız olamayacağı için, kadın ve erkeğin birlikteliği zorunludur (1343b10-14).¹⁶ Bundan ötürü, Pseudo Aristoteles, ev idare sanatının önemli bir parçasının kadın-erkek arasındaki ilişki olduğu, bu yüzden de bu ilişkiyi düzenleyecek belli bir takım kuralların konması gerektiği sonucuna varmıştır (1343a23-25). Kadın-erkek ilişkisinin ev yönetme sanatının önemli bir parçası olarak görülmesi bağlamında, Pseudo Aristoteles'in *Oeconomica*'sı ile Ksenophon'un *Oikonomikos*'u ve Aristoteles'in *Politika*'sı arasında benzerlik vardır.¹⁷

Oeconomica'nın birinci kitabının devamında *oikos*'u oluşturan kadın, erkek, mal-mülk gibi unsurlar; bunların nitelikleri ve üstlenmeleri gereken görevleri ile aralarındaki ilişkiler incelenmektedir. Bu noktada Pseudo Aristoteles'in, ilk kez Ksenophon'un *Oikonomikos*'unda (*Oec.* VII.18-25) karşımıza çıkan belirgin bir cinsiyet ayrımı ilkesini izlediği göze çarpmaktadır. Buna göre erkek ve kadının birlikteliği tanrı tarafından, her birinin kendi doğasına özgü nitelikleri göz önünde tutularak düzenlenmiştir. Erkek cesur doğası gereği evi savunmaya ve erzak temin etmeye, kadın ise erkek doğasından ötürü evi ve erkeğin eve getirdiği malları korumaya uygundur. Yine doğaları gereği erkek evin dışında çalışmaya, kadın ise ev içindeki işleri yapmaya daha yatkındır. Birlikte çocuk sahibi olurlar, ancak kadın çocuğu sadece beslemekle, erkek ise ona eğitim vermekle sorumludur (1343b24-1344a10).

Kadın ve erkek arasında yapılan ve Pseudo Aristoteles'in de izlediği bu görev dağılımı Ksenophon'da, hafıza (*μνήμη*), dikkat (*ἐπιμέλεια*), kendine hâkim olma (*τὸ ἐγκρατεῖς εἶναι, σωφροσύνη*) ve yetke gücü (*ἐξουσία*) gibi insan ruhuna ait özellikler söz konusu olduğunda erkeği ve kadını eşit gören bir yaklaşıma bürünmektedir (*Oec.* VII.26-29, VII.15). Ne var ki, Pseudo Aristoteles, Ksenophon'un yaptığı ayrımın izinden giderken, bu eşitlikçi taraftan etkilenmiş görünmemektedir. Bu noktada görüşleri, Aristoteles'le daha uyumludur.

¹⁶ krş. Arist. *Pol.*, 1252a26-30.

¹⁷ Ksenophon'da iyi bir ev yönetiminin sağlanmasındaki başarının sırrı, aile reisi olan kocanın kendisine yardımcı, iyi bir kadına sahip olmasına ve bu kadının erkek tarafından iyi yetiştirilmesine bağlanır (*Oec.* VII-X). Ksenophon'da kadın-erkek ilişkisi, böylece dolaylı yoldan ev yönetiminin bir parçası olarak görülmüştür. Aristoteles'in *Politika*'sında ise kadın-erkek ilişkisi yine ev idaresinin parçalarından biridir. *Politika*'da aile, en küçük parçalarına ayrıldığında üç çift ortaya çıkar: efendi ile köle, koca ile karı, baba ile çocuklar. Bu üç çift arasındaki ilişki de üç yönetme türüne karşılık gelir ve bunlar arasındaki ilişkiler ağı, ev yönetimini oluşturur. İlk çiftin ilişkisi, efendinin ilişkisi yani despotluk yönetimine, ikincisi evlilik ilişkisinden çıkan kocalık ilişkisi yani devlet adamının yönetimine, üçüncüsü ise babalık ilişkisidir ve krallık yönetimine karşılık gelmektedir (*Pol.*, 1253b5-11; 1259a37-1259b2).

Aristoteles *Politika* adlı yapıtında, tıpkı Ksenophon'un yaptığı gibi, kadın ile erkek arasında, biyolojik temele dayanan bir cinsiyet ayrımı ortaya koymaktadır. Yalnız bu ayrım erkeğin doğası gereği kadına kıyasla sahip olduğu üstünlüğün vurgulanarak erkeğin yöneten, kadının ise yönetilen olarak saptandığı (*Pol.*, 1254b13-14) hiyerarşik tarzda bir ayrımdır. Doğa temeline inilerek yapılan bu ayrım, Aristoteles'te aynı zamanda erkeğin ve kadının yönetme işindeki görev dağılımını da belirleyen niteliktedir. Çünkü Aristoteles, kadın-erkek ilişkisi içerisindeki görev dağılımını, devlet içerisindeki düzene öykünerek belirlemiştir. Buna göre kocanın karısı üzerindeki yönetimi, bir devlet adamının yönetimine karşılık gelmektedir. Bu yüzden erkek ve kadın arasında, ast üst ilişkisine dayalı; eşitlikten ya da ortak pay almadan uzak bir ilişki vardır (*Pol.*, 1253b5 vd.; 1259a37-1259b2). Oysa Ksenophon kadının isterse erkeği aşabileceğini öngörerek (*Oec.* VII.42), bir anlamda ilişkideki dengelerin kadından yana değişebileceğini ima etmektedir. Buna karşın, Aristoteles ahlaki erdemleri paylaştırırken bile en başta yaptığı görev dağılımını göz önünde tutarak, kadın ve erkeğin erdemden aldıkları payın ölçüsünün aynı olmadığı gibi, aralarında nitelik bakımından da farklar olduğunu söylemektedir. Örneğin cesaret bakımından erkek, yöneticiye özgü; kadın ise hizmet eden kişiye özgü bir cesarete sahiptir (*Pol.*, 1260a20-24); ya da karar verme yetisi söz konusu olduğunda, Aristoteles ruhun düşünme yetisinin ($\beta\omicron\upsilon\lambda\epsilon\upsilon\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$) kadınlarda var olduğu; ancak bunun onlarda işler durumunda olmadığı ($\acute{\alpha}\kappa\omicron\rho\omicron\nu$) kanısındadır (*Pol.*, 1260a12-14). Bu durumda Pseudo-Aristoteles'in önceli olması nedeniyle cinsiyet ayrımına dayalı görev dağılımı düşüncesini Ksenophon'dan aldığı,¹⁸ ancak Ksenophon'daki gibi eşitlikçi bir bakış açısına rastlamadığımızdan dolayı da Aristoteles'in *Politika*'sının etkisinin daha kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz.

Oeconomica birinci kitapta, erkek ve kadının *oikos* içerisinde üstlendiği görev tanımlarına geldiğimizde Pseudo Aristoteles'in yukarıda verdiğimiz cinsiyet ayrımına uygun olarak Ksenophon'a uzak, Aristoteles'e ise yakın tanımlamalarda bulunduğunu görmekteyiz. Buna göre aile reisliğini ($\omicron\iota\kappa\nu\nu\omicron\mu\omicron\varsigma$) ayrıca çocuklarının bütün eğitimini üstlenen erkeğin, evin malını-mülkünü idare ederken belli başlı dört görevi vardır; bunlar: Evin geçimini sağlama ($\kappa\tau\tilde{\alpha}\sigma\theta\alpha\iota$), evdeki malları koruma ($\phi\upsilon\lambda\acute{\alpha}\tau\tau\epsilon\iota\nu$) ve kullanma ($\chi\rho\eta\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$) ile evin düzenini sağlamaktır ($\kappa\omicron\sigma\mu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$) (1344b23-27). Ksenophon'un *Oikonomikos*'una baktığımızda ise, aile reisine düşen görevlerin Pseudo Aristoteles'in aktardıklarıyla tıpa tıp aynı olmasına karşın, görevlerin paylaşılması noktasında bariz farklar olduğu görülmektedir. Ksenophon malın eve girmesinin sağlanmasını, başka bir deyişle geçimin

¹⁸ Bu konuda bk. Blundell 1995: 171.

teminini tamamen erkeğe yüklerken; malların korunması, bölüştürülmesi ve evin düzenlenmesini kadına bırakmaktadır (*Oec.* VII.32-40, VIII.10). Ksenophon'un çizdiği kadın, tıpkı erkek gibi, aile reisliği görevini (οἰκονομός) yüklenebilmektedir. Hatta erkekten daha iyi olduğunu gösterirse kocasını kendisine yardımcı (θεράπων) yapabilme gücüne bile sahiptir (*Oec.* VII.42). Buna karşın, Ksenophon'da da kadının itaati, korunması gereken bir davranış olarak karşımıza çıkmakta, fakat kadın, eşitlikçi bakış açısından dolayı erkeğinden Aristoteles'te olduğu gibi aşağıda görülmemektedir; öyle ki kadın, çocuklarının eğitimini kocasıyla birlikte üstlenebilmekte; bir aile reisi olarak kocasının yerine bile geçebilmektedir. Aristoteles'in *Politika*'sında ise, mutlak aile reisi olarak karşımıza çıkan erkeğin görevi kazanmak, kadınıninki ise kazanılanı korumaktır (*Pol.*, 1277b24-25).¹⁹

Oeconomica birinci kitapta son olarak, erkeğin karısına karşı nasıl bir tutum izlemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Erkeğin karısına karşı davranışında izleyeceği ilke; karısına evli bir kadına yaraşmayan şeyleri yasaklamak, kendisinin de başka kadınlarla birlikte olup karısını aldatmaktan kaçınmaktır. Pseudo Aristoteles'e göre, evlilik ilişkisinde erkek kadına karşı davranışında öyle bir yol tutturmalıdır ki, ne karısı dırır edip adamın başını yiyebilmeli ne de adamın varlığı ya da yokluğu kadının kocasına olan memnuniyetini bozabilmelidir (1344a8-15). Burada alışlagelenin aksine, erkeğin cinsel yaşamı sadece kendi nikâhlı karısıyla sınırlı tutulmuştur (1344a12). Gelenekte ise, tıpkı Ksenophon'un *Oikonomikos*'unda anlatıldığı gibi, evin erkeği; karısı dışında evdeki kölelerle (*Oec.* X.12) ya da fahişelerle birlikte olabilmekte veya kendine metres tutabilmektedir.²⁰ Buna karşın erkeğin cinsel yaşamına getirilen, Pseudo Aristoteles'te de karşılaştığımız sınırlamanın daha detaylandırılmış bir örneğine Platon'un *Yasalar*'ında da rastlamaktayız (841d).

İkinci kitapta evlilik bahsine ilişkin bir detay verilmemiştir. *Oikonomia* sözcüğü "kazanç" kavramı bağlamında ele alınarak, farklı devlet yönetimlerine göre saptanan gelir türleri incelenir. Buna göre dört çeşit yönetim türü, krallık (βασιλική), satraplık, (σατραπική), polis (πολιτική) ve birey (ιδιωτική)²¹ adı altında dört çeşit ekonomiye sahiptir. Böylece yönetim

¹⁹ "ἐπεὶ καὶ οἰκονομία ἐτέρα ἀνδρὸς καὶ γυναικός· τοῦ μὲν γὰρ κτᾶσθαι τῆς δὲ φυλάττειν ἔργον ἐστίν" (*Pol.*, 1277b24-25).

²⁰ M.Ö.4.yy. Yunan yazınında erkeklerin hayatındaki kadınların sınıflaması ve nikâhlı kadının bunlar arasındaki ayrımını anlatması bakımından bk. [Pseudo-] Dem., *In Neaeram* (*Neaira* 'ya Karşı), LIX.122. "τὰς μὲν γὰρ ἐταίρας ἠδονῆς ἔνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν".

²¹ Buradaki birey ekonomisi ile *oikos*'a bağlı ev ekonomisi kastedilmektedir. *Polis* ekonomisi ise kentteki bütün yurttaşları ilgilendiren ekonomiye karşılık gelmektedir.

türünün şeklinin ekonomiyi belirleyen faktör olduğu ortaya konmuş olur. Dört ekonomi türünün ortak noktası ise harcamanın kazancın sınırlarını aşmaması ilkesinin benimsenmesidir.

Çevirisini sunduğumuz üçüncü kitap ise tamamen kadın-erkek ilişkisi ve bunun *oikos*'a yansması üzerine kaleme alınmıştır. Hatırlarsak Pseudo Aristoteles, birinci kitapta da kadının ve erkeğin *oikos*'u oluşturan önemli unsurlar olduğunu belirleyip onların doğalarına göre aldıkları görevlere kısaca değinmekteydi. Ancak üçüncü kitapta yazar, çift arasındaki ilişkiyi ahlaki boyuta taşıyarak, evliliğin sağlıklı yürütülebilmesi, çocukların iyi yetiştirilebilmesi ve karı kocanın yaşlılık çağlarında çocuklarından hürmet ve ilgi görebilmesi için, onların hem birbirlerine hem de *oikos*²²a karşı nasıl davranmaları gerektiğini ayrıntılarıyla anlatmaktadır.

Buna göre, kadın ve erkeğin yazılı yasalar çerçevesinde evlilik ilişkilerinde uymaları gereken belirli kuralları vardır. Kadın her konuda kocasına tabi olmalı, hem iyi gününde hem de kötü gününde kocasına destek olup onun yaşayış biçimini adeta tanrısal bir yasa gibi benimsemeli, evin dışında olup bitenlerle ilgilenmeden sadece evini çekip çevirmeli ve her türlü aşırılıktan uzak durmalıdır. Erkek için evliliğin yegâne amacı; soyunu devam ettirecek ve yaşlılığında hürmet göreceği çocuklara sahip olmaktır. Bu amaca ulaşmak için erkeğin gözetmesi gereken kurallar da şöyledir: Karısının eğitimiyle ilgilenmeli, ailesindeki bireylere karşı adil davranmalı; ve özellikle karısına sadakat, ilgi, sevgi ve güven duygusu vermelidir. Nikahlı karısı dışında başka kadınlarla birlikte olup ailesine herhangi bir utanç getirmemelidir. Pseudo Aristoteles, çiftlere saygı ve edep çerçevesinde kurulmuş, kadın ve erkek arasında sevgi ve korkunun eşit bulunduğu bir evlilik ilişkisi öğütlemektedir. Ayrıca eşler akıl ve sağ duyuyla aralarında bir uyum yakalayıp aynı istek ve düşünce birliği içinde evlerini yönetmelidirler.

Pseudo Aristoteles'in *Oeconomica*'sını Ksenophon'un *Oikonomikos*'uyla karşılaştırdığımızda, karşımıza yukarıda da bahsettiğimiz bir takım benzerlikler çıksa da üçüncü kitap söz konusu olduğunda, genel olarak daha farklı bir tabloyla karşılaşmaktayız. Pseudo Aristoteles üçüncü kitapta, kadın ve erkeğin görevlerini ahlaki bir vaaz havası içinde anlatmakta, her iki tarafın davranışlarında benimsemesi gereken ilkelere ve evlilik ilişkisinde yakalamaları gereken uyuma yer vermektedir. Erkek ve kadının evlilik yoluyla bir araya gelmelerinin amacının, erkeğin soyunun devamını sağlayacak ve karı-kocanın yaşlılık günlerinde koruyuculuğunu üstlenecek çocuklara sahip olmak olduğunun altı çizilerek evlilik, üreme amaçlı bir temele yerleştirilmektedir. Ksenophon'da da evliliğin amacı, her

²² *Oikos* burada aile anlamında kullanılmıştır.

ne kadar üreme ve dolayısıyla çocuk sahibi olmak olsa da (*Oec.* VII.12) evlilik aynı zamanda evin gönencinin ve zenginliğinin artması için de önemlidir; yani sadece üremeye dayalı değil üretime ve dolayısıyla da kalkınmaya dayalı bir işleyişe sahiptir. Bunun dışında, Ksenophon'da kadın ile erkek arasında malın-mülkün, çocukların ve eşlerin bedeni üzerine kurulan, Pseudo Aristoteles'te rastlamadığımız bir ortaklık söz konusudur (*Oec.*,VII.13,30). Ayrıca Ksenophon, Pseudo Aristoteles'in üçüncü kitabında yaptığı gibi, kadın ve erkek arasındaki ilişkide sergilenmesi gereken ahlaki davranışlar üzerinde değil de evde yapılması ve paylaşılması gereken işler ile evin düzeni üzerinde daha çok durmaktadır. Erkeğin, evliliğin başından itibaren karısını eğitmesi gerektiği her iki yazarda da vurgulanmasına karşın Ksenophon'da ayrıntılandırılan bu eğitim (*Oec.* VII.4 vd.), Pseudo Aristoteles'te ayrıntılandırılmamıştır.

Oeconomica'nın ilk iki kitabı Yunanca orijinali ile günümüze ulaşmıştır; ancak yapıtın üçüncü kitabının Yunanca yazılmış ilk biçimi kayıp olup, elimizde Latince yazılmış iki versiyonu bulunmaktadır. Üçüncü kitabın Yunancadan günümüze ulaşan Latince çevirisi ise, Fransız kilise âlimi ve Mende piskoposu olan Guillaume Durand tarafından 1295 yılında yapılmıştır. Evlilik üzerine yazılmış bir vaaz niteliğindeki üçüncü kitap, belirgin bir Hristiyan havası taşımaktadır. Üçüncü kitabın adı, Aristoteles'e ait yapıtların listesine, çalışmasında yer veren Miletoslu Hesykhios'ta (M.S.6.yy), «Νόμοι ἀνδρὸς καὶ γαμετής» (*Evlilik Hayatının Kuralları*) olarak geçmektedir.²³

Helenistik dönemde toplumsal hayattan ziyade özel hayata olan ilginin artması ve bireyin ön plana çıkması, evlilik ile kadın-erkek ilişkisi gibi konulara ilgi duyulmasına yol açmıştır.²⁴ Bu döneme tarihlenen Pseudo-Aristoteles'e ait *Oeconomica*, özellikle üçüncü kitap düşünüldüğünde sonraki kuşaklara etkisi bakımından Ksenophon'un *Oikonomikos*'undan bile daha etkili olmuştur. M.S. 2.yy. yazarı Plutarkhos'un yeni evli damat ve gelinlere evlilik hakkında öğütler vermek üzere yazdığı Γαμικὰ Παραγγέλματα (*Evliliğin Kaideleri*) adlı yapıtta *Oeconomica*'nın üçüncü kitabının etkisini görmek mümkündür. Daha sonraki yüzyıllarda Pseudo Aristoteles'in *Oeconomica*'sı, Plutarkhos'un yapıtıyla birlikte Rönesans İtalyası'nda Francesco Barbaro ve Leon Battista Alberti gibi, aile üzerinde düşünüp yazan 15.yy. hümanistlerini de derinden etkilemiştir. Bunda biraz da 15.yy. hümanistlerinin evliliğe ve kadına bakış açısının, söz konusu kitaplarla paralellik taşıması da neden olmuştur. Zira bu yüzyılda evliliğin tıpkı devlet, din ve toplumsal yapılar gibi hiyerarşik bir düzene sahip olması

²³ Arist. *Oec.*, 324-325.

²⁴ Pomeroy 1994: 69.

beklenmekteydi. Bu düzenin başında ise aileyi yönetmekten sorumlu olan *pater familias* vardı; altında ona itaat eden karısı, daha sonra anne babaya itaat eden çocukları ve onların da altında hizmetçi ve hayvanları gelmekteydi. Kadına bakış açısı sadece üremenin aracı olması çerçevesinde şekillenmekteydi. Rönesans İngiltere'sine baktığımızda ise 1523'de yayınlanan J.L.Vives'in *De instituone feminae Christianae* ve bu kitabın Thomas Berthelet tarafından 1529'da *A very frutefull and pleasant book called the Instruction of Christen Woman* adıyla yaptığı çevirisinde yine Pseudo Aristoteles'in *Oeconomica*'sının ve Ksenophon'un izlerini görmek mümkündür. Vives, söz konusu çalışmasında, Pseudo Aristoteles ve Ksenophon'un kitaplarında ev yönetimi ilkelerini ortaya koyup, kadınlara düşen görevleri belirlediklerini aktarmaktadır. Hristiyan bir kocanın karısını yetiştirmesini erkeğin görevleri arasında sayar ve kadının nasıl eğitileceği konusunda öğütlerde bulunmaktadır (*De instituone feminae Christianae*, 1-4).²⁵

Gördüğümüz gibi Ksenophon'un *Oikonomikos*'undan büyük ölçüde etkilenerek yazılmış olan *Oeconomica* adlı yapıt, özellikle evlilikle kurulan kadın erkek ilişkisi ve bu ilişkinin tüm aileye etkileri üzerine yazılmış olan üçüncü kitabı söz konusu olduğunda kendinden sonraki kuşakları Ksenophon'un yapıtından daha çok etkilemiştir. Yunancası kayıp olduğu için 13.yy. da bir kilise babası tarafından Latince olarak yeniden yazılan üçüncü kitap; taşıdığı hristiyanlığa özgü değerler nedeniyle, Rönesans'taki ahlâk anlayışı ile muhtemelen daha çok bağdaşmış ve bu nedenle daha çok benimsenmiş ve sonraki kuşaklar üzerinde de daha çok etkili olmuştur.

ÇEVİRİ²⁶

I. İyi ahlâka sahip evli bir kadın, yazılı yasaların koyduğu kurallar çerçevesinde ev içerisinde kendi sorumluluğunda olan her şeyle ilgilenmeli²⁷, kocasının haberi olmadan eve herhangi birinin girmesine izin vermemelidir. Özellikle de dışarıda aylıklık eden kadınların kendi karakterini bozacak konuşmalarından kaçınmalıdır. Bunun yanı sıra, evde kendisini ilgilendiren konularda başkasının bilgisine ihtiyaç duymamalıdır; çünkü ola ki eve dışarıdan bir zarar gelirse o zaman kocasına kendisini suçlayacağı bir bahane vermiş olur. Kocasının katılmasına izin verdiği

²⁵ Pomeroy 1994: 74-80.

²⁶ Çeviri için Armstrong'un Loeb edisyonu (1935) kaynak metin olarak kullanılmıştır.

²⁷ Gereklilik kipinin bu metinde çok kullanılmış olmasının nedeninin, yazarın yapıtını evlilikte eşler arasında uyulması gereken ahlaki kuralları öğretmek amacıyla, öğretici üslupla kaleme almasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

şenlikler için evin giderlerinden para ayırmalı, hem kıyafet hem de süslenme masrafları için halk yasalarında belirtilen kadarını harcamalıdır. Kadın bu noktada şunu gözetmelidir: Pahalı giysiler dış güzellik bakımından bir fark yaratmaz, çok altına sahip olmak da kadını erdemli yapmaz; altındansa herhangi bir işte gösterdiği alçakgönüllülük ile dürüst ve düzenli bir yaşama duyduğu arzu onu daha erdemli kılar. Kadının ruhunu bu şekilde donatması, imrenilecek bir şey olduğu gibi yaşlılığında kendisinin, daha sonra da çocuklarının yerinde övgüler almasını daha bir güvence altına alır.

O halde kadın bizzat bu şekilde düzeninden taviz vermeden, evini işte böyle çekip çevirmelidir (zaten kocasının da evin içinde olup bitenleri bilmesi yakışmaz). Ancak geri kalan her durumda kocasının sözünden çıkmamalıdır, yani ne dışarıda²⁸ olup bitenlerle ilgilenmeli ne de çocuklarının düğünü için yapılacak herhangi bir hazırlığı üstlenmeyi istemelidir. Bunun yanında oğluna kız alıp, kızını gelin ederken de kocasının her konuda sözünü dinlemelidir. Şunu da göz ardı etmemelidir: kocasının evdeki işlerden biriyle ilgilenmesi, kendisinin dışarıdaki işlerle ilgilenmesi kadar utanç verici değildir. Bu yüzden kocası kendisinden evle ilgili bir şey istediğinde, şıp diye anlayıp yerine getirmelidir. Çünkü düzenli bir kadına yakışan şey, kocasının yaşayış biçimini ve kurallarını, tanrının kendisine evlilik ve kader yoluyla yüklediği yasalar olarak saymasıdır. Bunlara sabırla ve uysallıkla katlanırsa evini kolay bir şekilde çekip çevirecek; aksi halde daha da zorlanacaktır. Bundan dolayı kadının yapması gereken, sadece kocasının işleri yolundayken ve toplum içinde saygınlığı varken değil, aynı zamanda işleri yolunda gitmediğinde de onunla tek yürek olup istediği şekilde ona hizmet etmesidir. Üstelik adam bir işi bedensel yetersizliği ya da bilgisizliğinden dolayı yapamadığında, kadın olumlu sözlerle onu yüreklendirmeli, uygun şekilde ona itaat edip kendisine yakışmayacak çirkin davranışlarda bulunmamalıdır. Ayrıca adamın kendi başarısızlığından dolayı kendisine kötü davranabileceğini unutmamalı, adamı sorumlu tutmayıp gösterdiği başarısızlığı bedensel hastalığa, bilgisizliğe ya da kazara meydana gelmiş şeylere yormalıdır. Bir kadın söylediklerimiz doğrultusunda ne kadar kocasına özenle itaat ederse adam da hastalığını atlattığında, ona karşı o kadar minnettar olacaktır. Ayrıca kocası karısına hoş olmayan bir şey emrettiğinde, kadın bunu yapmayı reddederse hastalığını atlatan adam karısını daha da çok takdir edecektir. Bu yüzden, kadına yakışan hoş olmayan bu gibi durumlardan kaçınmak; öteki hallerde ise eve para ile alınıp getirilen bir köle kızıdan daha dikkatli bir şekilde beyinin sözünü dinlemektir. Zira adam evlenirken kadın için büyük bir bedel ödemiş, hayattaki en önemli ve en kutsal şeylerden sayılan, hayat ortaklığı ve çocuk sahibi olmak için kadını evine almıştır.

²⁸ Burada kastedilen evin dışında bir yurttaşın ilgilendiği sosyal ve politik tüm kamusal işlerdir.

Bütün bunların da ötesinde, kadının hali vakti yerinde bir kocası olsaydı kadının gerçek niteliği ortaya çıkmazdı. Aslında kocasının iyi talihinden yararlanmak, bir kadın için hiç de azımsanacak bir şey değildir, diğer yandan zorluğa hakkıyla katlanmak kadını daha fazla onurlandırır. Çünkü sadece güçlü bir ruh, çok sayıda haksızlığa ve acıya karşı durabilir ve işleri kötüye başvurmadan güzellikle halledebilir. O halde doğru olan, kadının kocasının başına kötü bir şey gelmemesini dilemesidir. Kocasının başına kötü bir şey gelirse de akıllı bir kadın bu durumdan da son derece büyük bir övgü kazanabileceğini düşünmelidir; zira mutlu eşlerle yaşamış olsalardı, ne Alkestis bu kadar şöhretli ne de Penelope bu kadar yüce övgülere layık olacaktı. Oysa Admetos ve Odysseus'un yaşadığı zorluklar, şimdi eşlerine ölümsüz bir ün getirdi. Kötü zamanlarında kocalarına karşı sadık ve itaatkâr olan bu kadınları tanrılar, hak ettikleri şekilde onurlandırdı. Hali vaktinde bir adam kolayca eş bulurken, yalnız kusursuz bir kadın zorluk içindeki bir adamla evlenmeye talip olur. Bütün bunlardan dolayı kadın, zorluk içindeki kocasını çekinmeden olabildiğince çok onurlandırmalı; kocası, tıpkı tanrısal sağduyudan, varlıktan ve cesarettten yoksun kalan Herkül'ün durumuna düşse dahi ondan utanç duymamalıdır.

II. O halde kadın kendisini, yasaların ve geleneklerin belirlediği bu çizgi içinde tutmalıdır: adam da karısına yaklaşımında benzer yasaları izleyecektir. Öyle ki kocasının evine erkek evlatlarının ve yaşamının ortağı olmak için gelmiş olan kadın, arkasında kocasına soyunu devam ettirecek ve adlarını taşıyacak çocuklar bırakacaktır. Nitekim kusursuz ve muhteşem bir eş sahibi olup da ondan yaşlılığında, anne ve babasını son derece sağgörülü muhafızlar gibi koruyup kollayan ve evin tamamıyla ilgilenen çocuklara sahip olmaktan daha kutsal ne olabilir ya da akliselim bir adam bundan başka ne için çabalayacaktır? Çocuklarını doğru, erdemli ve adil yetiştiren anne babalar, ileride bizzat onlardan fayda görerek hak ettikleri karşılığı alacaklardır; oysa bunları göz ardı edenler, vermedikleri eğitimin eksikliğini duyacaklardır. Zira anne ve baba, çocuklarına bir yaşam örneği göstermezse çocukların da onlara karşılığında verecekleri haklı ve geçerli bir bahaneleri olacaktır. Örnek bir yaşam süremedikleri için, çocukları tarafından reddedilme korkusuyla kendi sonlarını kendileri hazırlayacaklardır.

Bu nedenle bir adam, çocuklarının olabildiğince mükemmel bir soydan gelmesini istiyorsa karısının eğitimini hiçbir şekilde ihmal etmemelidir. Zira mükemmel bir tarlaya sahip olmayı ve ondan son derece iyi ürünler almayı uman çiftçi, çalışma konusunda hiçbir şeyi atlamaz, ürününün ziyan olmaması için elinden geleni yapmak ister; bu adam, düşmanlarıyla dövüşürken ölürse de bu türden bir ölüm de onun için son derece onur verici olur. Öyle ki çiftçi, bedeninin gıdası için böyle bir gayret gösterirken, bir adamın da çocuklarının tohumunu ektiği karısı ve onlara bakacak sütüne için, her türlü gayreti göstermesi gerekmez mi? Zira her

ölümlü sadece bu yolla ölümsüzlükten pay alabilir ve bunun için insanların bütün istek ve duaları ataların tanrılarına sunula gelir. Her kim, bunu küçümserse tanrıları hiçe saymış olur. Bu yüzden bir adam evlenirken, tanrıların huzurunda kurban kesip eşini eve götürür ve kendi anne babasından sonra kendini karısını onurlandırmaya adar.

Gelelim erdemli bir kadın için onurların en büyüğüne. Kocasının kendisine sadık olduğunu, kendisinden daha fazla hiçbir kadına ilgi göstermediğini ve hepsinin ötesinde ona kendisininmiş gibi davrandığını, arkadaşlık ve güven duygusu verdiğini fark etmek işte kadın için en büyük onurdur. Böylece kadın da böyle biri olabilmek için daha çok çabalayacaktır: Kocasının kendisini sadakatle ve samimiyetle sevdiğini anladığında, kendisi de kocasını aynı şekilde sevecektir. O halde akıllı bir adam, ebeveynlerine ve çoluk çocuğuna kendi onurundan pay verirken, yasalar ve tanrılar önünde adaletli olmak için her birinin hangi onurlara layık olduğunu göz ardı etmemelidir. Bir insanın da en zor katlanacağı şey, kendi şahsına özel bir onur sahibi olamamasıdır; dahası bir başkası gözden çıkardığı bir şeyini ona vermek istediğinde bile, bunu seve seve kabul etmez. İmdi bir kadın için hiçbir şey, kocasına karşı onurlu ve sadık bir eş olmaktan daha önemli ve yakışır değildir. Diğer yandan sağduyulu bir adamın da her önüne gelen kadını kabul edip, onunla düşüp kalkması ve tohumunu bırakması yakışmaz. Çünkü böyle olursa meşru ve gayri meşru çocuklar, yasalar önünde eşit haklara sahip olacak, asıl karısının onuru elinden alınacak ve bu utanç çocuklarına da geçecektir.

III. Erkek soyu şu söylediklerimizin hepsine kulak vermelidir: Kendi karısına dürüstlükle, oldukça ölçülü ve saygılı davranmalıdır. Onunla kurduğu iletişimde akli başında bir adama yakışan, meşru ve onurlu bir üslup benimsemelidir. Ona karşı nazik ve vefalı olmalı, ufak tefek ve istemeden işlediği hatalarını affetmelidir. Ancak cahilliğinden ötürü karısı hata yaptığında ise adam karısını korkutmadan, saygı ve sevgi çerçevesinde uyarmalıdır. Bunların dışında bir tutum izlediğinde acımasız bir adam olacaktır. Zira bunun tersi tutkulu bir ilişki, fahişe ve aşığı arasında yaşanırken, meşru bir erkek ve özgür bir kadın arasında yaşanması gereken ilişki ise saygı ve edep çerçevesinde, sevgi ve korkunun eşit bulunduğu bir ilişkidir. Sonuç olarak iki türlü korku vardır: biri, erdemli ve onurlu çocukların babalarına ya da sadık yurttaşların iyi yöneticilere karşı duydukları saygı ve benimsedikleri edepten kaynaklanan korku; diğeri ise, kölelerin efendilerine ya da yurttaşların adaletsiz ve yanlı tiranlara karşı duydukları, düşmanlıktan ve nefretten kaynaklanan korkudur.

Erkek bütün bu anlattıklarımızdan kendi için daha uygun olanları seçerek karısını kendisiyle uyumlu, sadık ve ona tamamen bağlı biri yapmaya çalışmalı ki, kocası yanında olsa da olmasa da kadın kocası başındayken davrandığından farklı bir davranışta bulunmasın. Tıpkı ortak bir

çıkart guden insanların yaptığı gibi; ayrıca kadın kocası yanında olmadığında da başka hiçbir adamın kendisine ondan daha hoş, daha anlayışlı ve daha samimi olmadığını hissetsin. Her ne kadar kadın, evlendiğinde söz ettiğimiz konularda acemi olsa da evliliğinin ta başlangıcından beri, her zaman ortak gönenci gözettiğini gösterebilir. Adam, kendi yaşamını mükemmel bir şekilde sürdürür hale geldiğinde karısına yaşamının tamamı için yol gösterecek en ideal kişi olacak, ayrıca ona deneyimlerinden faydalanmayı öğretecektir. Zira Homeros alçakgönüllülükten uzak bir dostluğu ve korkuyu yüceltmemiş; aksine sevmeyi her yerde ılımlılık ve alçakgönüllülükle bir arada ele almıştı; Helena'nın, Priamos'la konuşurken ondan korktuğunu şöyle dile getirdiğinde olduğu gibi: "Ey korkutucu ama son derece sevgi dolu kayınbabam! Hem senden korkmalı hem de sana saygı göstermeliyim."²⁹ Helena, burada bizzat Priamos'u korku ve alçakgönüllülükle sevdiğini söylemekten başka bir şey dile getirmemiştir. Başka bir yerde, Odysseus da Nausika'yla aynı tonda konuşmuştur: "Ey hanımefendi, hem sana çok saygı duyuyor, hem de senden çok korkuyorum."³⁰ Homeros erkek ve kadının birbirlerine karşı davranışlarının bu şekilde olduğuna inanarak, böyle davranmalarının her ikisi için de iyi olacağını düşünmüştür. Öyle ki hiç kimse kötü karakterli birini sevmez, ona saygı duymaz ve alçakgönüllülük göstererek ondan çekinmez. Kişilerin birbirlerine karşı duydukları bu türden hisler, daha seçkin veya yaradılıştan iyi olanlar ile ileride daha iyi olacakları düşünölen daha aşağı karakterli kimseler içindir. İşte Odysseus da karısı Penelope'ye karşı böyle hissederek, ondan uzaktayken onu hiç aldatmadı; oysa Agamemnon Khryseis yüzünden karısına karşı günah işledi: Agamemnon esir edilmiş, adi, hatta barbar bile diyebileceğimiz bu kadını, mahkemede fazilet söz konusu olduğunda karısı Klytaimnestra'dan hiçbir şekilde noksan olmadığını söylemişti.³¹ Ne var ki, çocuklarının annesi için böyle konuşmak kötü, ayrıca Khryseis'i karısıyla bir tutmak haksızca bir işti. Kısa bir zaman önce, kaba kuvvet kullanarak bu kızı kendisine eş yapan ve öncesinde de onun kendisine karşı nasıl davranacağına dair hiçbir fikri olmayan Agamemnon'un bu yaptığı, nasıl adil bir davranış olabilir ki? Ancak diğer yandan Odysseus, Atlas'ın kızı, Kalypso kendisiyle birlikte yaşamasını teklif edip onu ölümsüz yapmayı vaat etse de o ölümsüz olabilmek için karısının iyi niyetine, sevgisine ve sadakatine ihanet etmekten vazgeçti; çünkü kötü biri olup da ölümsüzlüğu hak ederse cezasının son derece ağır olacağını düşündü. Arkadaşlarının canı tehlikeye düşmedikçe Kirke'ye boyun eğmek istemedi; üstelik vatani dağlık da olsa başka hiçbir yerin ona daha hoş gelmeyeceğini söyledi. Yaşamaktansa ölümlü karısı ve oğlunu görmek için ona yalvardı. İşte böylece karısına olan sadakatini taviz vermeden koruduğu için, ondan da aynı karşılığı aldı.

²⁹ krş. Hom. *Il.*, III, 172.

³⁰ krş. Hom. *Od.*, VI, 168.

³¹ krş. Hom. *Il.*, I, 113.

IV. Ayrıca şair, Odysseus'un Nausika'ya yakarışında, erkeğin ve kadının evlilik yoluyla kurduğu erdemli birlikteliği açık açık övmektedir. Şair Odysseus'u, tanrıların Nausika'ya³² bir eş ve bir ev vermesini dileyerek erkeğiyle arasında mükemmel uyuma sahip, iyi bir birlikteliğin olması için yalvarır. Zira şair, insanoğlu için kadın ve erkeğin tek yürek olup istekleri doğrultusunda evlerini yönetebilmelerinden daha büyük bir şey olmadığını düşünmektedir. Burada, eşlerin birbirlerine karşı gösterdikleri uyumu överken onları yıkıcı bir köleliğe dönüştürenini değil, akli ve sağgörüyle eşit olarak içinde barındıranını kastetmektedir. Yani bir başka deyişle burada işaret edilen, eşlerin aynı istek ve düşünce birliği ile evlerini yönetmeleridir. Devamında yine şair, erkek ve kadın arasında böyle bir bağlılık olduğunda, bunun düşmanlarına büyük bir üzüntü, dostlarına ise büyük bir sevinç verdiğini, böylece çiftin haklarındaki bu konuşulanları gerçekmiş gibi kabullendiklerini vurgular. Yani, eşlerin arasında mükemmel bir uyum var olduğunda, her birinin arkadaşlarının da kendi aralarında uyum yakalamaları bir zorunluluk halini alır; böylelikle bu sağlam duruşun düşmanlarına zararı, kendilerine ise yararı dokunur. Pek tabii ki karı koca arasında uyumsuzluk olduğunda, bundan dostları da etkilenecek, sonunda kendilerini yaşam karşısında zayıf hissedeceklerdir, özellikle de karı kocanın kendisi.

İşte bütün bu anlattıklarıyla şair, açık bir şekilde şunları ortaya koymaktadır: Eşler kötü ve ahlaksız şeylere niyetlendiklerinde, birbirlerini engellemeli, niyetleri aynı şekilde adil ve uygun olduğunda ise bunları özveriyle gerçekleştirmeye gayret etmelidirler. Kadın ve erkek alaka ve özen konusunda önceliği adamın anne ve babasına gösterirken, adamın kadına karşı gösterdiği özen de ana babasına gösterdiğinden az olmamalı, kadın da aynı şekilde davranmalıdır. Sonrasındaysa çocuklarıyla, dostlarıyla, günlük işlerle ve bütün evle ortaklaşa ilgilenirler. Servetlerinin ortak refahı için adeta birbirleriyle yarışmasına hem daha iyi hem de daha adil olmayı amaç edinmelidirler. Kibri terk ederek, nazik ve alçakgönüllü bir mizaçla adaletli bir şekilde evi idare etmelidirler. Yaşlandıklarında hizmet etme zorunluluğundan kurtulup gençlik çağının pek çok havai hevesini de artık arzulamadıklarında ise çocukları, evdeki mala mülke ebeveynlerinden kimin daha çok katkı yapıp idare ettiğini sorduğunda da onlara cevap verebilmelidirler. Ayrıca başlarına gelen kötü bir durumun talihten, iyi bir durumun da erdemlerinden kaynaklandığını hemen anlamalıdır. Bu soruyu hakkıyla cevaplayan kişi, tanrıların son derece büyük bir ödülüne layık olur. Tıpkı Pindaros'un da dediği gibi: "Ölümlülerin ha bire değişip duran arzularını kontrol tutan gönüle ve umuda sahip olmak, ayrıca yaşlandıklarında çocuklarının himayesi altında yaşamak insanoğlu

³² Hom. *Od.*, VI.180.

için ne hoş bir şeydir.”³³ Bunlardan dolayı insana yakışan, yaşamını sürdürürken bütün tanrılara ve insanlara karşı, özellikle de karısına, çocuklarına ve anne babasına karşı, hem tek tek hem de topyekûn adilane davranmaktadır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Arist. *Pol.* (Aristoteles, *Politica*) = *Politika*, Çev.: M. Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006
- Arist. *Oec.* (Aristoteles, *Oeconomica*) = *Metaphysics, X-XIV, Oeconomica, Magna Moralia*, H. Tredennick, G.C. Armstrong (tr.), XVIII, London 1935 (Loeb Classical Library)
- Blundell 1995: S. Blundell, *Women in Ancient Greece*, Harvard University Press 1995
- Brock 2013: H. Brock, *Greek Political Imagery from Homer to Aristotle*, London/New York 2013
- Dem. (Demosthenes, *In Neaeram*), *Against Neaera*, Çev., N. W. DeWitt, Ph.D., Harvard University Press, London 1949.
- Diog. Laert. (Diogenes Laertios) = *Ünlü Filozofların Yaşam ve Öğretileri*, Çev.: Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Hom. *Il.* (Homeros, *Ilias*) = *İlyada*, Çev.: A. Erhat – A. Kadir, İstanbul 1998
- Hom. *Od.* (Homeros, *Odysseia*) = *Odysseia*, Çev.: A. Erhat – A. Kadir, İstanbul 1998
- Hes. *Op.* (Hesiodos, *Opera et Dies*) = *Hesiodos, Eseri ve Kaynakları*, Çev.: S. Eyüboğlu – A. Erhat, Ankara 1977
- OCD³ *The Oxford Classical Dictionary* (Üçüncü Basım), S. Hornblower – A. Spawforth. (ed.), Oxford/New York 2003
- Pl. *Resp.* (Platon, *Respublica*) = *Devlet*, Çev.: S. Eyüboğlu – M. A. Cimcoz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007
- Pl. *Leg.* (Platon, *Leges*) = *Yasalar*, Çev., C. Şentuna – S. Babür, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007
- Pomeroy 1994: S. Pomeroy, *Xenophon Oeconomicus: A Social and Historical Commentary*, Oxford/New York 1994
- Xen. *Oec.* (Ksenophon, *Oeconomicus*) = *Memorabilia and Oeconomicus*, E. C. Marchant (ed.), IV, London 1923 (Loeb Classical Library)

³³ Pindaros'tan alıntılanan bu deyiş, Platon'un *Devlet*'inin I.331a kısmının Latinceye yanlış aktarımı olup, deyişin Yunanca orijinalinin Türkçe çevirisi şöyledir. “Gönlü tatlı tatlı doyuran, ihtiyarlığı besleyen umut insana yoldaşlık eder. Bu umut ki, en çok ölümlülerin oraya buraya sapan aklını kontrol altına alır.”